

افسانه، اسطوره و تاریخ در شعر نو

نوشته ضیاءالدین ترابی

جهانی که در آن افسانه‌ها و اسطوره‌ها جان می‌گیرند، جهانی است روایی و خیال‌انگیز، و به همین سبب نیز از دیرباز شاعران در سرودن شعر از این دنیای روایی بهره‌ها برده‌اند. از سوی دیگر، حقایق نهفته در وقایع تاریخی و اهمیتی که برخی از این وقایع در روند تکامل جامعه داشته است، از چشم تیزبین شاعران به دور نمانده است و شاعران بزرگ به موقع به سرودن شعر در مورد وقایع مهم و شخصیت‌های بزرگ تاریخی همت گماشته‌اند.

همین توجه شاعران به بازسرایی این مقوله‌ها، موجب شده است که این افسانه‌ها، اسطوره‌ها و حتی وقایع مهم تاریخی به دست فراموشی سپرده نشده و به دست ما اکنون رسیده است.

از سوی دیگر پیش از آغاز عصر نوین داستان‌نویسی و رواج داستان‌نویسی در جهان، شعر وظیفه نقل داستان، افسانه، اسطوره و حتی تاریخ را برعهده داشته است و شاعران با توجه به رسالت تاریخی و اجتماعی خود با سرودن شعرهای بلند و زیبایی درباره آنها، این افسانه‌ها، اسطوره‌ها و حتی برخی از وقایع تاریخی مهم را زنده نگه داشته‌اند و به صورت گنجینه‌ای به نسل‌های بعد از خود منتقل کرده‌اند.

و آنچه امروزه به شعر روایی معروف است، شامل چنین شعرهایی است، شعرهایی که در آن روایت محور اصلی شعر است؛ مثل کلیله و دمنه منظوم اثر پدر شعر پارسی رودکی. و نیز اثر سترگ شاعر بزرگ حماسی سرای ایران، حکیم ابوالقاسم فردوسی، که در آن افسانه، اسطوره و تاریخ سرزمینی؛ در هاله‌ای از تخیل شاعرانه به نظم کشیده شده است.

همین‌جا باید گفت که منظور از اصطلاح روایی یا شعرروایی در حقیقت روایت‌گرایی در شعر یا روایت در شعر است، و همین‌طور که همگان می‌دانند «روایتی» که در لغت به معنی رواج و رونق بازار است ارتباطی به این اصطلاح ندارد و اصطلاح شعر روایی در حقیقت به جای شعر روایتی یا روایت‌گرا به کار می‌رود، که پیش از این به جای آن از واژه «منظومه» استفاده می‌کردند و مثلاً می‌گفتند: منظومه شاهنامه فردوسی یا منظومه ویس و رامین. و منظومه مؤنث کلمه «منظوم» است که در لغت به معنی به نظم کشیده شده است و کلام منظوم در برابر کلام منشور قرار می‌گیرد، مثل این بیت از لباب‌الالباب عوفی / تألیف ۵۶۱۸ ه.ق.

سخن‌گرچه منشور نیکو بود

چو منظوم گردد نکوتر شود

یا این بیت از «ازرقی» شاعر اواخر قرن پنجم

هجری / و صاحب منظومه سندباد:

قصه منشور خاشاکی بود تاریک و پست

گوهری گردد چو منظوم اندر آید بر زبان

و در برابر لغت «منظومه» در لغت‌نامه علامه دهخدا، به نقل از ناظم‌الاطباء - میرزا علی اکبر نفیسی (۱۳۴۲-۱۲۶۳ ه.ق) آمده است:

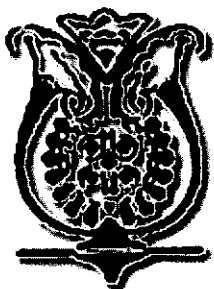
«منظومه: هر کلام موزون و مستجع و شعر و نظم - و داستان‌ها و افسانه‌های بلند که در قالب مثنوی به در نظم درآورده باشند مانند: منظومه ویس و رامین، منظومه وامق و عذرا»

و این همان مفهومی است که بعدها توسط نویسندگان به کار رفته از جمله آقای دکتر ذبیح‌الله صفادر کتاب‌های تاریخ ادبیات ایران، و گنج سخن، واژه منظومه را به همین مفهوم به کار برده است، یعنی برای شعرهای روایی؛ مثل شاهنامه فردوسی - گرشاسب‌نامه اسدی و غیره.

بدین‌گونه ملاحظه می‌شود که شعر روایی یا منظومه در شعر و ادب ایران سابقه‌ای دیرینه دارد و اکثراً شامل شعرهایی است که در قالب مثنوی سروده شده و دارای جنبه داستانی‌اند.

□

با چنین پس‌زمینه‌ای است که وقتی نیما یوشیج، بنیانگذار شعر نو، طرح نوین خودش را درباره شعر ارائه می‌دهد، از همان آغاز توجه

مکتب‌خانه فروش صنایع هنر
تولیدکننده فرش با رنگهای طبیعی

ایران - تبریز - خیابان دازانی، سرای سینا، بلاک ۲۵ - تلفن: ۷۲۷۳۱، فاکس: ۲۴۳۳۲

یا پاره‌ای از منظومه مانلی، که به قول شاعر داستان پری پیکری است: (مانلی ماهیگیر و پری دریایی)

هر دو را آنی، دریا بلعید
وز برگردش آب
هم چنان کز همه زشت و زیبا
نه به جا ماند سروری نه عذاب
موجی افکند فقط دایره چند،
لندر آن دایره شورید، و به هم آمد خرد
دایره روشنی ماه بر آب
پس به هم در پیوست
رشته‌ها از زنجیر.
حلقه در حلقه ز زرناب در آب.

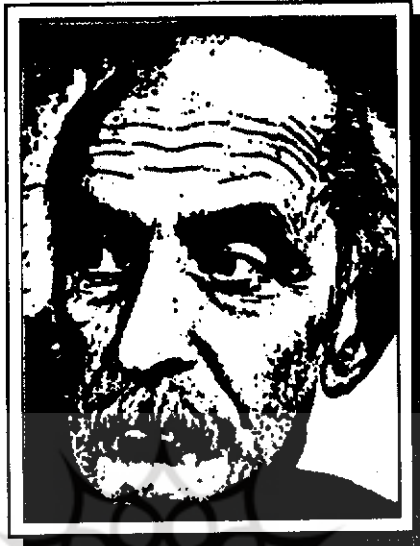
مانلی - ۱۳۲۴

از مرغ آمین تا آرش کمانگیر

بدین گونه، نیما یوشیج ضمن ابداع سبک و قالبی نو در شعر فارسی، با سرودن چنین شعرهای روایی بلندی، طرح نویی در منظومه سرایی می‌افکند، که با اقبال شاعران نوپرداز روبه‌رو شده و موجب پدید آمدن شعرهای روایی خوبی در زمینه‌های گوناگون می‌گردد، که اساس برخی از این شعرها افسانه است، برخی اسطوره، و برخی نیز براساس وقایع مهم و شخصیت‌های تاریخی سروده شده‌اند، که با توجه به موضوع و محتوای این شعرها، می‌توان آنها را در ۳ گروه کل طبقه‌بندی کرد، یعنی: افسانه‌ها - اسطوره‌ها - تاریخ و وقایع تاریخی - که به همین صورت، با ارائه نمونه‌هایی به آنها می‌پردازیم:

- ۱- افسانه‌ها (افسانه‌های باستانی - داستان‌های تخیلی)
  - ۲- اسطوره‌ها
  - ۳- تاریخ و وقایع تاریخی
- ۱- افسانه‌ها: دربرگیرنده شعرهایی است درباره افسانه‌های کهن یا داستان‌های تازه و یا ابداعی و به همین دلیل نیز خود افسانه‌ها را می‌توان به دو بخش الف - افسانه‌های باستانی ب - داستان‌های تخیلی قسمت کرد.
- الف - افسانه‌های باستانی: در این شعرها اساس روایت، افسانه‌ای باستانی است و شاعر با سرودن چنین شعرهایی به بازآفرینی افسانه‌های کهن می‌پردازد مثل:

منظومه‌های نو؛ افزون بر بلندی نسبی شعر، موضوع داستان‌وارگی و بیان روایی از ویژگی عمده این شعرها به شمار می‌رود.

نیما یوشیج

بدین گونه در بین شعرهای نو آیین نیما یوشیج ده شعر بلندیروایی وجود دارد که باید آنها را منظومه نامید، که عبارتند از:

خانه سری ویلی - پریان - منظومه به شهریار - ناقوس - مادری و پسری - مانلی - پی‌دار و چوپان - سوی شهر خاموش - یک نامه به یک زندانی - و مرغ آمین که برای نمونه پاره‌ای از منظومه «سری ویلی» را می‌آورم، که داستان شاعری است که در دهکده‌ای زندگی می‌کند و شیطان در پی تسخیر دل اوست:

از همین دم می‌کشم من شعرهایم را
به دگر قالب.

من فرو خواهم شدن در گود تاریک نهان بیشه‌های دور

بین مرگ و زندگی در دل سنگین رویایی شبی تیره
که خفه گشته است در آن مردمان را بانگ
نقطه‌های روشن از معنی دیگر را به دست آورد
خواهم

ز آن که می‌لرزد تنم تا استخوانم سخت
آن زمانم که کند، همچون تویی تحسین.

سری

ویلی - ۱۳۱۹

خاصی به روایت در شعر نشان می‌دهد، به گونه‌ای که نخستین شعر معروف یعنی «افسانه» خود یک منظومه، یا شعرروایی است.

گفتنی است که با آغاز تحول در شعر فارسی، در قالب و مضمون، یا محتوای منظومه‌ها نیز تحول اساسی پدید آمد و شروع این حرکت را در شعر «افسانه» نیما یوشیج و سه تابلو مریم (۱۳۰۲) اثر میرزا عشقی به روشنی می‌توان مشاهده کرد.

بدین ترتیب، در بین آثار خود نیما یوشیج و شاعران پیرو نیما و نوپرداز به نمونه‌های زیادی از شعرهای روایی یا منظومه برمی‌خوریم، که با برداشتی تازه از مفهوم منظومه سروده شده‌اند.

به عبارت دیگر نخستین ویژگی اصلی منظومه یا شعرروایی، که بلند بودن آن است (آن گونه که در تعریف ناظم‌الطبای می‌بینیم) در این منظومه‌های نو نیز رعایت شده است ولی جنبه داستانی یا داستان‌پردازی در این منظومه‌های نو با نحوه داستان‌پردازی شعرهای روایی سنتی فارسی تفاوت دارد. و اگر هم داستانی در شعر جریان دارد، نحوه پرداخت آن با شیوه‌های کهن متفاوت است.

افزون بر این در برخی از این شعرها نحوه داستان‌پردازی در شعر به گونه دیگری است، یعنی در کلیت شعر یک جریان خاص از حوادث وجود ندارد، به گونه‌ای که شعر هم‌روایی است، هم روایی نیست، و یا اگر روایی است نحوه پرداخت آن، به گونه‌ای نیست که در رمان و داستان می‌توان یافت. بدین ترتیب روایت در شعر امروز به گونه دیگری است که در آن حوادث فرعی، خاطرات، تخیل و واقعیت به نحوی درهم می‌آمیزد، و نتیجه‌اش شعری است با بیان روایی که برخی به صورت داستان سروده شده و برخی به صورت خاطره نگاری و یا بیان سرگذشت و حادثه.

در شعر روایی نو یا منظومه نو، یا اساس شعر یک قصه و داستان است و توالی حوادث دقیقاً به صورت توالی حوادث در داستان وجود دارد، مثل: «مانلی» نیما یا «آرش کمانگیر» سیاوش کسرای که همان الگوی قصه‌پردازی سنتی است. یا به گونه‌ای جدید در هیأت روایتی نو و بدیع، مثل «کتیبه» و «قصه شهر سنگستان» مهدی اخوان ثالث، که دیگر نشانی از آن توالی حوادث داستان‌های سنتی به چشم نمی‌خورد.

به عبارت دیگر در شعرهای روایی نو یا

خانه سری ویلی، مانلی و مرغ آمین: از نیما یوشیج
 پریا و قصه دخترای ننه دریا: از احمد شاملو
 سندباد غائب: از محمدعلی سپانلو
 نمونه‌هایی از خانه سری ویلی، و مانلی را پیش از این خواندیم، اینک پاره‌ای از منظومه «مرغ آمین» را با هم می‌خوانیم:
 «و به واریز طنین هر دم آمین گفت مردم
 (چون صدای رودی از جا کنده، اندر صفحه مرداب آنگه گم)
 مرغ آمین گوی دور می‌گردد
 از فراز بام در بسیط خطه‌ای آرام، می‌خواند خروس از دور
 می‌شکافد چرم دیوار سحرگهان
 وزیر آن سرد و اندود خاموش
 هرچه با رنگ تجلی، رنگ در بیکر می‌افزاید
 می‌گریزد شب صبح می‌آید.»

زمستان ۱۳۳۰

ب - داستان‌های تخیلی: در برگرفته شعرهایی است که محور اصلی آنها را داستان تشکیل می‌دهد. گرچه شاعر در این شعرها از الگوی قصه سود می‌برد، ولی داستانی که در شعر جریان دارد، داستانی نیست که بیرون از شعر وجود داشته باشد و آنچه در شعر اتفاق می‌افتد یا ساخته تخیل و ذهن و خیال شاعران است، یا برگرفته از خاطره و سرگذشت شخصی شاعر.

بدین‌گونه هرچه شعر پیش می‌رود، کلیت قصه و داستان هم در ذهن مخاطب شعر شکل می‌گیرد. البته چنین داستانی می‌تواند ریشه در فرهنگ و باورداشت مردم داشته یا کلاً ساخته و ابداعی شاعر باشد، مثل:

ناقوس، و سوی شهر خاموش: از نیما یوشیج
 میراث، چاووشی، آنگاه پس از تندر: از مهدی اخوان ثالث

مسافر، و صدای پای آب: از سهراب سپهری
 آیه‌های زمینی: از فروغ فرخزاد
 آبی، خاکستری، سیاه: از حمید مصدق
 پیاده‌روها: محمدعلی سپانلو
 به عنوان نمونه، پاره‌ای از شعر «مسافر» سهراب سپهری که شرح سفری تخیلی است با هم

می‌خوانیم:

«کنار پنجره رفت
 و روی صندلی نرم پارچه ای
 نشست»
 «هنوز در سفرم
 خیال می‌کنم
 در آب‌های جهان قایقی است
 و من - مسافر قایق - هزارها سال است
 سروده زنده دریا نوردهای کهن را
 به گوش روزه‌های فصول می‌خوانم
 و پیش می‌رانم.»

«نیما» ضمن ابداع سبک و قالبی نو در شعر فارسی، با سرودن شعرهای روایی بلند، طرحی نو در منظومه‌سرایی نیز افکنده است

یا پاره‌ای از شعر بلند «آیه‌های زمینی» فروغ فرخزاد را که حدیث جهان معاصر است و روایت ویرانی زمین است:
 «مردم گروه ساقط مردم
 دل‌مرده و تکیده و مبهوت
 در زیر بار شوم جسدهاشان
 از غربتی به غربت دیگر می‌رفتند
 و میل دردناک جنایت
 در دست‌هایشان متورم می‌شد.»

۲- اسطوره‌ها: شامل شعرهایی است که طرح کلی آن بر پایه یک اسطوره باستانی قرار دارد و در حقیقت منظومه‌های اسطوره‌ای، به گونه‌ای بازآفرینی و بازسرایی یک اسطوره باستانی‌اند، با فضا و بیانی حماسی. شاعر در سرودن چنین

منظومه‌هایی، به دنبال هدفی سیاسی یا اجتماعی است، مثل:

آرش کمانگیر، و مهره سرخ: از سیاوش کسرای
 خان هشتم، و قصه شهر سنگستان: از مهدی اخوان ثالث

درفش کاویانی، و کاوه: از حمید مصدق
 برای نمونه پاره‌هایی از «آرش کمانگیر» کسرای و «خان هشتم» اخوان را مرور می‌کنیم که اولی بر پایه اسطوره آرش و تیر تاریخی و سرنوشت‌سازی که وی انداخت، سروده شده و دومی بر اساس شاهنامه و کشته شدن رستم قهرمان ملی ایران به دست برادرش «شقاد»:

«منم آرش -

چنین آغاز کرد آن مرد با دشمن -

منم آرش، سپاهی مرد آزاده

به تنها، تیرترکش آزمون تلختان را

اینک آماده.

مجویدم نَب

فرزند رنج و کار

گریزان چون شهاب از شب

چو صبح آماده دیدار.»

آرش - سیاوش کسرای

و نیز:

و آری اکنون شیر ایران شهر

تهمتن گُرد سنجستانی

کوه کوهان، مرد مردستان

رستم دستان،

در تگِ تاریک ژرف چاه پنهانور

کشته هر سو بر کف و دیواره‌هایش نیزه و خنجر

چاه غدرِ ناجوانمردان

چاه پستان، چاه بی‌دردان

چاه چو نان ژرفی و پهناش، بی‌شرمی‌اش ناباور

و غم‌انگیز و شگفت‌آور -

آری اکنون تهمتن، با رخس غیرتمند

در تین این چاه آتش زهر شمشیر و سنان، گم بود

پهلوان هفت‌خوان، اکنون

طعمه دام و دهان خان هشتم بود.»

خان هشتم و مردمک - احمد ثالث

۳- وقایع تاریخی: در این شعرها هدف شاعر

ثبت لحظه‌های تاریخی و به تصویر کشیدن

گوشه‌ای از وقایع مهم تاریخ و نیز ارائه تصویری

و با قرائت پاره‌ای از این شعر زیبا به این گفتار پایان می‌دهم:
 و آن مرغ نغز خوان
 در آن مکان ز آتش تجلیل یافته
 اکنون به یک جهنم تبدیل یافت
 بسته است دمدم نظر و می‌دهد تکان
 چشمان تیزبین
 وز روی تپه
 ناگاه، چون به جای پروبال می‌زند
 بانگی برآورد از ته دل سوزناک و تلخ
 که معنی اش نداند. هر مرغ رهگذر
 آنکه ز رنج‌های درونی‌اش مست
 خود را به روی هیبت آتش می‌افکند.
 باد شدید می‌دمد و سوخته است مرغ
 خاکستر تنش را اندوخته است مرغ
 پس جوجه‌هاش از دل خاکسترش به در.

با پای و دست خسته در زنجیر
 فریادهای در گلو پیچیده را با جان شیرین
 پاسدارانند.
 به طوری که ملاحظه می‌شود اساس این شعرها
 همه بر روایت استوار است و البته شعرهایی که
 نسبتاً بلند هم هستند، و همان‌طور که اشاره شد،
 هدف در اینجا اشاره به روایت در شعر، به ویژه در
 شعرهای بلند یا منظومه‌ها بود، که با دو ویژگی از
 بقیه انواع شعر قابل تفکیکند: ۱- بلند بودن نسبی
 شعر ۲- روایی بودن آن.
 در غیر این صورت خیلی از شعرها را می‌توان
 نام برد که گرچه کوتاه‌اند، ولی روایی‌اند و پایه و
 اساس این شعرها چیزی جز روایت نیست، به طور
 مثال شعر معروف «ققنوس» نیما یوشیج که در سال
 ۱۳۱۶ سروده شده، در حقیقت شعری روایی است،
 چرا که اساس آن را افسانه «ققنوس» و چگونگی
 تولد و مرگ این پرنده افسانه‌ای تشکیل می‌دهد.

شاعرانه از یکی از شخصیت‌های تاریخی است،
 مثل:
 برخیز کوچک خان: از جعفر کوش آبادی
 بابک، حماسه ملی: از علی صبوری
 پاره‌ای از منظومه «برخیز کوچک خان»
 کوش آبادی را که براساس زندگی، سرگذشت و
 مبارزات و سلحشوری‌های میرزا کوچک خان و یا
 قیام جنگل سروده شده و گریزی دارد به وقایع
 تاریخ معاصر ایران پیش از انقلاب، با هم مرور
 می‌کنیم:
 «برخیز کوچک خان
 هشیاری مردم
 امروز در هر جنگلی آتش به پا کرده است
 برخیز و با پیوند جنگل‌ها
 از این کلاف سخت ژولیده، گره بگشا
 خلقی همه آغوش
 با سینه‌ای افروخته از کینه دشمن

فروش مالکیت زمانی آپارتمانهای مبله و مجهز

هتل ارم کیش

شما با خرید مالکیت زمانی
 در مجتمع توریستی

می توانید با کمترین مبلغ
 برای ۶ سال ۱۲ سال

و یا برای همیشه مالک سوئیت آپارتمان در
 جزیره زیبای کیش و آرک جدید
 برای مدت معینی طی سال شوید.

خریداران مالکیت زمانی هتل

ارم کیش با سرمایه برابر با وام بانکی

با استراحت در سوئیت هتل

در کیش لذت ببرید

ارم کیش ۱۴۰ واحد سوئیت و آپارتمان مبله و مجهز و
 در حال بهره برداری خود را با قرارداد مالکیت زمانی
 که یکی از موفقترین و با صرفه ترین روش بهره برداری
 در اغلب نقاط دنیا می باشد
 به شما خریداران عزیز واگذار می نماید.

واگذاری یک ماه تا یک هفته در سال با

قیمت مناسب استثنایی

متخصصین و مشاورین آ.ی. تی، امن آماده پاسخگویی

به دیگر سوالات شما عزیزان خواهند بود

ارم کیش دفتر تهران: ۰۳-۶۴۳۱۹۸۱

آ.ی. تی، اس - دفتر تهران: ۰۳-۸۷۸۵۵۷۲-۸۷۸۵۵۷۳

قابل توجه آژانسهای مسافرتی

پروازهای چارتر تور کیش

کیش - ششم - مشهد

تور و بلیط همه روزه

آدرس: خیابان آزادی، مقابل دانشکده دامپزشکی

تلفن: ۰۳-۶۴۳۱۹۸۱